

Ольга Новик

доктор філологічних наук, професор кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету,
noviop@gmail.com

ПОВСЯКДЕННІСТЬ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В ПОВІСТІ БОГДАНА ЛЕПКОГО «КАЯЛА»

Дослідження творчості Богдана Лепкого наразі провадиться різнопланово, проза митця переосмислюється і з мовознавчого, й з літературознавчого боку, досліджується історизм романістики. Проте один із аспектів вивчення спадщини письменника залишається поза увагою літературознавців: йдеться про повсякденність у творах на історичну тематику, зокрема, повсякденність повісті «Каяла». Повість Богдана Лепкого «Каяла» є інтерпретацією історичних подій, що стали відомими завдяки пам'ятці Середньовіччя «Слово о полку Ігоревім». Інтерес митця до середньовічної історії загалом, та й до поеми зокрема виявився в різних діях Лепкого, зокрема й у здійсненні україномовного віршованого перекладу «Слова о полку Ігоревім», польськомовного перекладу твору. Тож незаперечним є вплив пам'ятки давнього письменства на створення повісті «Каяла»[1; 2; 4]. Це зацікавлення позначилося й на конструюванні повсякденності епохи в художньому тексті. Спостерігаємо оригінальне поєднання повсякденності двох текстів: середньовічної поеми й повісті письменника к. XIX-поч. XX ст.

Прагнення Богдана Лепкого відтворити епоху й історичні постаті якомога правдивіше виявилися певною мірою пророчими, про що свідчить хоча б той факт, що в «Каялі» названо автором «Слова о полку Ігоревім» сина галицько-волинського князя Ярослава Осмомисла, брата Ярославни (Єфросинії) Володимира (в повісті він названий не княжим іменем – Данило). А в 1980-х роках С. Пушик та історик Л. Махновець незалежно один від одного висунули гіпотезу, що автором «Слова...» був той самий син Ярослава Осмомисла Володимир [див. про це: 3].

Богдан Лепкий не просто відтворює епізоди, описані «Слові о полку Ігоревім», він деталізує описи побуту, зброї, походів, змальовує портрети

героїв. Новими гранями наповнений образ Ярославни. Автор не тільки згадує княгиню, як це було в поемі, описуючи очікування чоловіка з полону, але починає розмову про неї ще до походу, дає портретну характеристику: . «А незабаром перейшли до другої кімнати, де вже був заставлений стіл усяким м'ясивом та питвом. Тут гостей чекала Ігорева дружина, Євфросина, гарна донька галицького князя Ярослава. Одягнена була в домашнє вбрання, в суто вишивану сорочку з широкими рукавами, в довгий киптар без рукавів, підбитий білими горностаями, і в спідницю, перетикану золотими нитками. На ногах мала зелені гостроносі чобітки, на голові золотий діадемок, прибраний жемчугом та ізмарагдами, весільний дарунок від батька, який вона залюбки носила. Була це єдина оздоба княгині. Бо й нащо тих оздоб, коли її великі чорні очі горіли куди краще від найдорожчого каменя-самоцвіту, а цвіла вона, як та пишна рож» [5, с.7-8].

Богдан Лепкий змальовує Ярославну як мудру жінку, княгиню, з вуст якої звучать міркування про жіночу повсякденність, що залежить від чоловічої повсякденності воїна Середньовіччя: «– Що ж? Суду Божого нікому не минути. Так уже Бог дав, щоб ми, чоловіки, на війну ходили, а жінки наші щоб нас дожидали і тужили. Та зате яка радість, коли ми вернемося до вас із щасливого походу! – Зі щасливого походу... – зітхнула Ярославна. – Та чи всі походи щасливі? І коли тим походам кінець? Як далеко пам'яттю в минуле забіжу, все лише наради, змови, бунти, походи, війни. Так було за моїх дівочих років у Галичі, так і тепер. Лише що перше за батька і братів боялася, потім за дружину, а тепер за дружину й за сина. Бо ви сина мені не залишите... – Я піду, мамо! – сказав Володимир» [5, с. 7-8]. Не оминає автор і славетний плач Ярославни, подаючи власний переспів уривка з поеми.

Повсякденність повісті «Каяла» є розгортанням повсякденності «Слова о полку Ігоревім», бо окремі епізоди поеми стають розлогими описами подій у творі Богдана Лепкого. Такою промовистою сценою є опис підготовки до походу: «В Новгороді закипіла робота. В кузнях зранку до ночі стукали молоти, ковалі кували або перековували списи, мечники направляли й гострили

вищерблені мечі, лимарі латали й скріплювали попруги й сагайдаки, шевці шили й відновлювали чоботи, кріпкі й високі, аж поза коліна. Не було ремісника, щоб не мав тепер роботи. Вся ця праця йшла то на замковому подвір'ї, то у своїх власних майстернях. Круг замку народу, як на торзі. Весь майдан, аж до самої Десни, вкритий возами, кіньми, худобою. Тут і “лучші люди”, й міщани, і “гражани”. Хто привіз просо й сочевицю на пшоно й сочево, бо в поході їжі для людей треба, хто з вівсом для коней приїхав, хто з сушеною рибою. Все це можна тепер добре продати» [5, с. 10]. Перелік дій різних майстрів нагромаджує елементи загальної картини міста, що готується до війни, створює настрій стриманої ділової атмосфери.

Ще одна складова повсякденності Середньовіччя, розгорнута в повісті з епізоду поеми, – розповідь про співця Бояна, якого змальовано в поемі:

«Тогда пуцашеть 10 соколовъ на стадо лебедѣй:
 которыи дотечаше,
 та преди пѣснь пояше
 старому Ярославу,
 храброму Мстиславу,
 иже зарѣза Редедю предъ пълкы касожьскыми,
 красному Романови Святъславличю» [6].

Про Бояна ж говорить і Данило в «Каялі», починаючи власну розповідь про княжу славу: «Це був Велесів внук. Він, кажуть, десять пальців на струни, як десять соколів на стадо лебедів, пускав, а як котрий із соколів білу лебідь ухопив, то вона й співати починала. Яка шкода, що я того співу не чув! Ти знаєш, як люблю я свій край, яка дорога мені його колишня слава та як болить мене його теперішня недоля. Хотів би я оспівати й колишню славу, й горе теперішнє. Та нелегка це справа. Ходжу скрізь, де ще залишилися сліди колишнього, і прислухуюся до пісень дідів старих, останній відгомін минулого вухом і серцем ловлю. Може, може, колись і заспіваю таку пісню, що довго-довго по світі лунатиме. Але що тобі тепер заспівати, я не знаю. Хіба... цить... хіба... — І підняв очі вгору. Злебеділи струни, затремтіли уста, і полилися

звуки. Данило співав про боротьбу галицького князя Ярослава з Іваном Берладником, славив розум володаря, що, ворогів перемітиш, на свій золотокований престол ступив, полками сталевими гори угорські підпер, королеві путь заставив, ворота зачинив на Дунаю і ключі від київських воріт у своїх руках тримає. Слава його у далекі землі летить. Із свого батьківського престолу він у далеких землях салтанів стріляє. А в себе, у краю, він добрий і милосердний, мудрий на раді, справедливий у суді, князь Осьмомисл... А галицьких бояри мов цього не бачать... — почав було співець, та не докінчив гадки. Долонею струни накрив і звуки в гусли ввігнав» [5, с. 20-22]. Автор залучає непрямі цитати зі «Слова о полку Ігоревім», стилізує манеру оповіді під ритмізовану прозу, залучає архаїзми та історизми для надання колориту доби, послуговується художніми засобами з поеми. Поруч з цим виводить на очі читача колоритні образи вітру, степу: «Степ оповився переддосвітньою млою, зимною і гнітючою. Мла, як море. Не йдїть, бо потонете в ньому!» [5, с. 52]. Данило після полону дає порівняльну характеристику чужини й рідної землі: «Яка там добрість! У неволі вмирати не хотів, і тільки. Задихався там. Ні для ока, ані для вуха розради не було. Куди не глянь, рудий степ, сірі вежі, незчисленні табуни коней та стада худоби. А там, у нас, Дністер, гаї, левади, пісні. Солов'їні, й людські, й дівочі» [5, с. 67].

Письменник наголошує на героїзмі воїнів, які йдуть на загибель в бою біля річки Каяли, можливо, саме тому повість має таку назву, де акценти з постаті Ігоря зміщуються на відтворення загальної картини подій: поема в назві вказує на князя Ігоря, який очолював похід, а повість на місце, де розгортається трагічна битва, і заключна частина повісті не сповіщає повернення з полону. Та й княжі роздори також стали частиною повсякденності епохи, про що йдеться у повісті. Прикметно, що про слово Святослава мовить княгиня: «До Святослава підбігла княгиня, взяла за руку і глянула в очі поглядом, що лагодить гнів, як олива схвильовану воду. — Дорогий Святославе! — казала. — Твоє слово найсвятіша правда. І тут у вас, і там у нас, над Дністром, добра немає, бо згоди немає. Недобре голові без рук, але й рукам без голови погано. А голови в нас

немає. Ослабла влада київського князя, і всі ми слабші стали. Та сам ти лиха не направиш. І тепер не в цьому справа. Ти знаєш дядьків. Коли на що рішилися, то вже від того не відступлять. Вони на половців підуть. І тепер уже завертатися важко. Всі люди про їх задум знають. Коли б його понехаїли, то вороги сказали б, що налякались...» [5, с. 45]. Важливим для повсякденності постає питання: «Де колишня держава Володимира?», на яке, на жаль, немає відповіді.

Отже, повсякденність у повісті Богдана Лепкого «Каяла» ґрунтується на створеній у поемі «Слово о полку Ігоревім» повсякденності, художній простір розширюється завдяки психологізму творення образів, поглибленню змалювання характерів персонажів поеми. Проте є очевидним, що автор залучає до конструювання повсякденності «Каяли» й інші джерела, літописи, житія, і водночас велику роль відіграє художній домисел і стилізація мови персонажів твору під пам'ятки літератури Середньовіччя. І якщо П. Білоус називав «Слово о полку Ігоревім» казкою зі щасливим кінцем, то «Каяла» постає історичною повістю, з максимальним відтворенням реалій епохи, залученням історичних осіб, прагненням достовірності передачі атмосфери епохи.

Список використаної літератури

1. Волинець Н. «Слово о полку Ігоревім» в перекладах і дослідженнях Б. Лепкого. *Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого: матеріали міжнар. наук. конф.*, Тернопіль, 2-3 листопада 2007 р. / за ред. М. Ткачука. Тернопіль, 2007. С. 324-328.

2. Данилевич М., Вашків Л. «Слово о полку Ігоревім» у художній візії Б. Лепкого. *Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого : матеріали міжнар. наук. конф.* Тернопіль, 2007. С. 43-48.

3. Ільницький М. М. Лепкий Богдан Сильвестрович. *Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія [електронна версія]* / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут

енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. Т. 17. URL: <https://esu.com.ua/article-54373> (дата перегляду 05.11.2022).

4. Коритко Р. Богдан Лепкий – життєвий і творчий життєвий і творчий шлях (1872-1941). *Світогляд*. №6, 2012. С. 13-18.

5. Лепкий Б. Каяла: Іст.оповідання з нагоди 750-ліття походу князя Ігоря Святославича на половців 1185р. 2-е незмінне вид. /Образки і мал. на обкл. О. Кульчицької. Нью-Йорк: Говерля,1956. 68 с.

6. Слово о полку Ігоревім. URL: <http://litopys.org.ua/slovo/slovo.htm> (дата перегляду 20.11.2022)